

FÓRUM

Papp Z. Attila¹

Hozzászólás **Kiss Tamás Népszámlálás 2011: folyamatok** **és (köz)politikai irányok c. írásához**

Kiss Tamásnak igaza van: a népszámlálás felkorbácsolja, felkorbácsolhatja a politikum érdeklődését a demográfiai folyamatok iránt, hiszen egy olyan hivatalos/adminisztratív eszköznek is minősül, amely segítheti egy ország, társadalom vagy akár egy etnikai/nemzetiségi közösség önismertét. Kisebbségi politikum szempontjából ez talán még inkább így van, hiszen a számszerűsített önvizsgálat és önismeret a közösség „megmaradásáról”, perspektivikus lehetőségeiről és jövőesélyeiről is árulkodik. A vitaindító két részből áll: az elsőben népesedési kilátásokról olvashatunk, a második szándéka szerint közpolitikai kérdéseket vet fel, illetve az etnikai kategorizációkkal foglalkozik.

Az első résszel valóban nehéz lenne vitázni, hiszen olyan adatsorokkal találkozhatunk, amelyek zöme a korábbi évek szerencsésen bővülő szakirodalmában is olvashatók voltak. A használt témák és adatok kulcsfontosságúak egy (kisebbségi) népesség demográfiai állapotának rögzítésekor. Hiányérzete talán attól lehet az olvasónak, hogy a népszámlálási adatokból más aspektusok is kiemelhetők lehettek volna. Így például a foglalkozás, gazdasági aktivitás szerkezetére, avagy az iskolázottságra vonatkozóan is érdemes lett volna több odafigyelést szentelni – ha már más szerzőktől nem is, legalább saját korábbi műveiből is felvillanthatott volna Kiss Tamás egy-két bővebb állítást (oktatásról ugyan szó esik, de nem önálló témaként). Említhetnénk azonban kifejezetten demográfiai témahiányt is, például a házasságokat és a válásokat. A tanulmányban ugyan szó van a házasságról, de csak etnikai prizmán keresztül, a vegyes házasságok és asszimiláció össze-

¹ A szerző szövegének írása idején az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíjában részesült.

függésrendszerében. A házasságok és válások aránya és időbeli ingadozása azonban igencsak sok mindent elárulhat egy társadalomról és tagjaik értékvilágáról. Nem beszélve arról, hogy e jelenségek kihatnak a tanulmányban tárgyalt gyerekvállalási trendekre is.

Egy másik hiányérzetem explicite demográfiai vonatkozást érint: annak ellenére, hogy a tanulmány alcíme „népesedési kilátásokat” ígér, a népesség előrejelzése – látszólag paradox módon – megáll a jelenben (2011-ben). Talán egy-két perspektivikusabb állítást is érdekes lett volna felvillantani: a különféle nemzetközi előrejelzések (ENSZ,² Eurostat³) a nem is oly távoli jövőben, 2050-re Románia lakosságát például 16–18,⁴ Magyarországot pedig 8–9 millióra teszik, és közben a lakosság fokozatosan elöregedik. E kontextusban egyáltalán mennyi magyar is fog élni Erdélyben? Kiss Tamásnak nem kellene még a szomszédba se mennie, stílszerűen szólva: egy banijába sem kerülne, hogy ilyen előrejelzéseket közöljön, hiszen korábbi munkáiban⁵ ő maga is kiszámolta, hogy alapváltozatban egy még közelebbi időpontban (2032-ben) 1 millió körüli magyar lesz. A tanulmányban is érintett új anyaországi állampolgári törvénykezés azonban vélhetően ki fog hatni a migrációs folyamatokra, és élesen felmerülhet újra az a kérdés, három-négy évtized múlva egyáltalán lesz-e még szórvány, vagy csak egy székelyföldi, és esetleg partiumi „kvázitömbben”, szigetekben fognak élni a magyarok? Persze, e jövőt firtató kérdésekre nem lehet egyértelmű válaszokat adni, ám bármilyen népesedési perspektívára vonatkozó eszmefuttatásban számolni kell a makro- és mezotrendekkel is. Mint korábban is jeleztem, e kérdésekkel éppen a vitairat szerzője korábbi munkáiban részletesebben foglalkozott – így e hiányérzetem felvillantása valójában az olvasó figyelmének felkeltéséhez járulhat hozzá, és semmiképpen sem Kiss Tamást akarja kritizálni.

Valójában nem is az a gond, hogy a hiányként aposztrofált folyamatokról, adatokról, előrejelzésekről nem esett szó bővebben, hanem az, hogy a romániai/erdélyi magyarság népszámlálási adatokra épülő vitaindító újra és újra megerősíti azt a „konstrukciót” vagy narratívát, miszerint csak az fontos, „hányan vagyunk”, az meg mellékes, hogy „hogyan is vagyunk”. A szerző szak-

2 http://esa.un.org/unpd/wpp/unpp/panel_population.htm

3 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/main_tables

4 Ennél pesszimistább, 14–15 millió körüli becslést is olvasni. Lásd például: Rotariu, Traian: *Studii demografice*. Polirom, București, 2010, 221–223.; Ghețau, Vasile: Declinul demografic al României. Ce perspective? *Sociologie românească*, 2004/2., 22.

5 Lásd pl. Csata István – Kiss Tamás: Népesedési perspektívák. Az erdélyi magyar népesség regionálisan tagolt előreszámítása húsz és harminc éves időtávra. RMDSZ, Kriterion, Kolozsvár, 2007.

mai diskurzusa mondhatni rárimel a szimbolikus politizálás elvárásaira avagy témakinálatára is, és ezt az írás második része még inkább megerősíti. Az itt tárgyalt közpolitikai kérdések (a közösség meghatározásának kritériuma, hibrid identitás lehetősége, székely identitás stb.) valójában identitás- vagy etnopolitikai kérdések. Ha igazi közpolitikai problémák lennének, feltehetnénk ugyanis azt a kérdést, kapcsolhatók-e valamilyen szakpolitikai intézkedések az amúgy részletesen adatolt állításokhoz? Csak egy példát emelnék ki.

Kiss Tamás amellet érvel, hogy az erdélyi magyar közösség meghatározása az (anya)nyelven alapuljon és ne a nemzetiségen (vagy ne az „etnikumon”, ahogy az újabb népszámlálási kérdőíveken szerepel). A nemzetiségi és anyanyelvi besorolás azonban 95 százalékban egybeesik, azaz eleve nem beszélhetnénk egy nagyobb nagyságrendű demográfiai „nyereségről”. A szerző e kontextusban továbbá megjegyzi: „A nemzetiségileg nem magyar, de magyarul (is) beszélő népesség különösen érdekes lehet például a kulturális és médiafogyasztás vagy a választói viselkedés szempontjából”. Ha ezt közpolitikaként értelmeznénk, akkor azt jelenthetné, hogy valamilyen policy hatására a kulturális fogyasztást (mit is jelent ez?) és a médiahasználatot a magyarul beszélők felé kellene irányítani (kik is?). Kétlem azonban, hogy szakpolitikai elképzelésekkel gyökeresen befolyásolni lehetne e fogyasztási szokásokat annál is inkább, mert aki magyar nyelvi kompetenciákkal bír, talán eddig is olvashatott magyarul, ha akart, hallgathatott magyarul rádiót vagy zenét, ha akart. Ám ha ez a kiterjesztés a magyarul (is) beszélő romákat célozza meg, szintén kétlem, hogy a fogyasztási szokások megváltoztatása lehetne közpolitikai cél. A magyarul is beszélő romák magyar intézményrendszerbe (elsősorban oktatásba) való valamilyen mértékű integrálása már lehetne szakpolitika, de ez úgy-ahogy a népszámlálási kategóriáktól függetlenül is zajlik, ahol ezt helyi szinten felismerték, vagy ahol mondhatni betartják a jogszabályokat.⁶ Ahol meg nem, ott kérdés: a közösségi önmeghatározás bármilyen kiterjesztése hogyan hathat ki a helyi konfliktusokra vagy együttműködésekre. Ha figyelembe vesszük továbbá, amit egyébként a tanulmány is rögzít, hogy az elmúlt években nőtt a társadalmi távolság a magyarok és romák között, akkor az előbbi idézetbe foglalt képzelt közpolitika másik része, nevezetesen a választói viselkedés befolyásolása sem kecsegtet sok eredménnyel.⁷

6 Romániában egy 2007-es kormányrendelet (1540/2007) például tiltja a romák iskolai szegregációját.

7 2008-ban egy véletlen folytán volt szerencsém közelről megfigyelni egyik erdélyi „feles” nagyvárosban, hogyan próbálta leereszkedő, autoriter stílusával az RMDSZ-es

A szerző érvelésében azonban van egy markáns ellentmondás: miközben a nyelvi kompetencia valamilyen mértékű megléte által kiterjesztené a magyar kisebbségi közösség határait, a tanulmány egy másik részén határozottan, saját szóhasználatával élve, „konzervatív/megőrző” módon érvel a kettős vagy hibrid identitás léte és/vagy regisztrációja ellen. E kontextusban le is szögezi: „a többes kötődés/hibriditás statisztikai elismerése az erdélyi közösségen belül kedvezőtlen identitásbeli folyamatokhoz vezetne: felerősítené az asszimilációs tendenciákat.” Hogy is van ez? Egyrészt a közösség határait toleránsan megnyitná, és befogadná azokat, akik így-úgy beszélnek magyarul, függetlenül attól, hogy érzelmileg hogyan kapcsolódnak a magyar kisebbséghez, másrészt meg azt állítja, tessék eldönteni, „magyar-e, vagy?”, azaz egymást kizáró etnikai kötődést tud csak elképzelni. Azt gondolom, ez így együtt elég életszerűtlen és ellentmondásos legalább két okból. Egyrészt bármilyen közösséghez tartozás kiterjesztése óhatatlanul is együtt jár az azonosulás mértéke fokozatainak elismerésével, és talán éppen ezekre a fokozatokra, illetve az identitás eltéréseinek árnyalataira lehetne akár szakpolitikába forduló identitáspolitikát is kidolgozni. Másrészt tudjuk, nem csak az egyéni, de a közösségi identitás sem fehér-feketeszerűen működik, nagy szerepe van a kontextuális meghatározottságoknak is, mint ahogy éppen a különböző országokban a romák, de más kisebbségek népszámláláskor mért számarányai is nagyszerűen jelzik ezt. Kevert identitások, hibriditások igenis léteznek, és éppen ezek elismerése jelenthetné a közösség határainak kiszélesítését.

Csakhogy Kiss Tamás ezzel nem ért egyet, és úgy érvel e tekintetben, hogy közben a romániai magyar nyilvánosság és intézményrendszer status quo-ja megőrzése mellett kiállva azt állítja, „azok a törekvések, amelyek a hibriditás narratíváinak a kisebbségi nyilvánosságban való megjelenését támogatják, az erdélyi magyar kisebbségi diskurzus és nyilvánosság egész szerkezetét veszélyeztetik”. Sőt azt is megtudhatjuk, hogy a köztes identitás melletti érvelés ideologikus és esszencialista (sic!), és a szerző határozottan figyelmezteti még a kisebbségi magyar elitet is, hogy nehogy a köztes identitás mellett foglaljon állást: „Egy olyan mozgalmat, amely a vegyesség társadalmi elismertetését tűzi ki célul, elviekben természetesen legitimnek tartanék. Azt azonban, hogy ezt a mozgalmat (akár a kettős regisztráció bevezetésén keresztül) a magyar elit kezdeményezze és segítse, elhibázottnak tartom.” Azt gondolom, nem kell különösebb tartalomelemzést végezni ah-

polgármesterjelölt meggyőzni a romákat, hogy rászavazzanak. Valószínű, nem csak e stílusért, de nem is lett sikere a helyi választáson.

hoz, hogy belássuk, Kiss érvelése meglehetősen normatív jellegű (pl.: nyilvánosság „veszélyeztetése”, „elhibázott” kezdeményezés stb.), és mint ilyenre talán inkább rá illenek az ideologikus és esszencialista jelzők, amelyeket egyébként ő maga használ azon „hibriditáspártiakra”, akik ellen megfogalmazza állításait. Kiss írása tehát szintén ideologikus, mert egy fennálló vélt vagy valós társadalmi állapot védelmét tűzi maga elé, és ugyanakkor esszencialista is, mert nemzetiség- vagy etnicitás-konceptiójában csak egymást kizáró („igazi”) entitások vagy „esszenciák” léteznek.

A vitaindító külön fogalmi bájai közé tartozik egyébként az az állítás, miszerint a többes identitás melletti érvelés esszencializmust jelent. Azt állítja: „Esszencialisták abban az értelemben, hogy a vegyes származás tényéből automatikusan a köztes identitások jelenlétére következtetnek, miközben Erdélyben dominánsak azok a társadalmi mechanizmusok, amelyek a vegyes származásúakat az egyik vagy a másik etnikai kategória melletti döntésre készítik.” E sorozatos döntés miért jelent éppen esszencializmust, az számomra talány. Pontosabban: fogalmilag esszencializmusként csak egy elméletileg lehetséges esetben értelmezhető, nevezetesen akkor, ha a feltételezett vegyes származású személy örökre eldöntötte, mely nemzetiséghez/etnikumhoz tartozik, miközben másik énjét örökre zárójelbe tette, vagy elfojtotta – ha ez egyáltalán szociálisan és pszichológiailag lehetséges, azaz, ha soha semmilyen körülmények között sem mások nem említik ezt neki, sem ő maga véletlenül még álmában sem gondol identitásának eme elfelejtett pillérére. Csakhogy az etnikailag semleges identitás is kontextuális, nem hogy az az identitás-képződmény, amely két vagy több etnikai csoporthoz is kapcsolódik. Az talán könnyen elképzelhető, hogy egy vegyes etnikai háttérrel rendelkező személy egyik helyzetben magyar (vagy magyarnak tartják), egy másik helyzetben pedig román, roma, német stb., vagy annak tartják. Mivel Kiss Tamás is gyakran hivatkozik „a valóságra” (erre még visszatérünk), jómagam is ezt teszem: a „valóságban” igenis léteznek ilyen helyzetek. Minek tarthatjuk például a székelyhídi vagy szalontai magyar cigány fiatallembert, aki Nagyváradon román környezetben dolgozik? Vagy a szatmári román származásút, aki azonban tökéletesen beszél magyarul, magyar házastársa van és magyar médiát is használ? Vagy a marosvásárhelyi kétnyelvű, magyar anyától és román apától származó személyt, aki történetesen Bukarestben futott be karriert? A Csíkszeredában élő angol és magyar szülőktől származó gyereket, aki tökéletesen beszél mindkét nyelven? A „valóságból” merített példák sora még hosszas lehetne, de talán ezek is jelzik, a vegyes etnikai háttérrel rendelkezők egyik kontextusban egyik identitásukat kénytelenek elővenni, egy másikban a másikat. Ez lenne esszencializmus?

Abban természetesen van némi igazság, hogy a társadalmi mechanizmusok bizonyos helyzetekben etnikai választásra kényszerítik az egyént Erdélyben, illetve, hogy a nyilvános kisebbségi diskurzusok nem föltétlenül támogatják az etnikai (vagy akár más jellegű) másságot. Ez a nyilvánosságban részben így van, de a csíkszeredai KAM szakzsargonjával élve, amit egyébként a vitaindító szerzője is jól ismer, különbséget tehetünk a fenti és lenti világok között. A fenti világban (nyilvánosságban például) lehet, egymást kizáró ideológiák jelennek meg, de a lenti világokban, a lokalitások, vagy „erdélyi mindennapok” szintjén bizonyára találunk más mechanizmusokat is. Félreértés ne essék, etnikailag kizáró mechanizmusok, mindennapi etnocentrizmus léteznek, de ez azt gondolom, éppen a közösség meggyengítése avagy „bemerevítése” irányában hat, és nem erősítése, frissítése irányában.⁸ A kizáró mechanizmusok, illetve az előbb említett nyelvi „normatíva” is, akár ijesztően is hathat a köztes identitás valamelyik válfaját magának érző személy számára, és talán ez is oka lehet sok esetben a „magyarságtól való elfordulásnak”.

Mindehhez hadd fűzzünk hozzá még két megjegyzést: az egyik módszertani, a másik inkább tudományelméleti jellegű. A nemzetiséghez vagy etnicitáshoz való többes kötődés mérését valóban nem teszi lehetővé a román népszámlálási gyakorlat, de a kettős kötődések mérését igen: az anyanyelv és nemzetiség kérdésre adott válaszok alapján egyszerű kereszt táblával meg lehet konstruálni a „magyar anyanyelvű és XY nemzetiségű”, illetve a „magyar nemzetiségű és XY anyanyelvű” kategóriákat. Azáltal, hogy e kategóriákat megkreáltuk (egy-két írásában Kiss Tamás is,⁹ és például ro-

8 Sőt, etnocentrizmus még magyar-magyar viszonylatban is létezik, működtetéséhez mondhatni nem is kell „román”. Egy nemrégii fókuszcsoporthoz előítélet-vizsgálat tanúsága szerint az erdélyi magyarok az anyaországi magyarokra is „ráhúzzák” azokat a kategóriákat, amelyeket más kontextusokban a románokra vagy romákra szoktak alkalmazni. És nem csak a közismert „táposág” bélyegéről van szó, hanem nyelvi, morális kompetenciahiányok felemlítéséről is. Papp Z. Attila: Az etnocentrizmus szerkezete kisebbségben (a Kárpát Panel 2009 erdélyi fókuszcsoporthoz készített beszámolója alapján). *Szellem és Tudomány*, 2011/1. 64–106.

9 Kapitány Balázs – Kiss Tamás: Magyar nyelvű roma közösségek Magyarországon és Erdélyben. In Spéder Zsolt (szerk.) *Párhuzamok. Az anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH-Népességkutató Intézet, Budapest, 2009, 297–309.; Gyurgyik László – Horváth István – Kiss Tamás: Demográfiai folyamatok, etno-kulturális és társadalmi reprodukció. In Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010, 69–125.

ma-magyar vonatkozásban jómagam is¹⁰), azt gondolom, nem omlott össze sem az erdélyi magyar sajtónyilvánosság, sem másmilyen kisebbségi társadalmi alrendszer. A többes identitás regisztrálása ellen nem a kisebbségieknek kell félniük (ahogy a vitaindítóban a szerző állítja), hanem a többségieknek. E félelem, ha egyáltalán létezik, inkább nemzetállami érdekeket szolgál: minél kevesebb etnikai kategória mentén osztják fel a társadalmi valóságot, annál homogénebb társadalomképet kapnak eredményül. Nem véletlen az, hogy a nyugat-európai nemzetállamokban jószerével nem kérdeznak rá az etnikai hovatartozásra, míg a hagyományosan bevándorló, multietnikus országokban (USA-ban, Kanadában, Ausztráliában) vagy akár Kínában is körüljárják az etnikai háttérre/felmenőkre, illetve a nyelvhasználatra vonatkozó kérdéseket. Állításom alátámasztásához, miszerint a többes regisztráció inkább nemzetállami érdekeket sérthet, hadd tegyünk egy módszertani kitérőt.

Induljunk ki először is abból, hogy az etnikai, nemzetiségi csoport, de maga a nemzet is (hogy egy elcsépelet szakmai metaforát idézzünk) csak elképzelt közösségként létezik. Ám az, hogy e társadalmi csoport mekkora és milyen jellemzőkkel bír, az egyén közvetlen tapasztalatai számára valójában áttekinthetetlen. A népszámlálás – más nemzet- vagy nemzetiségépítő eszközök mellett természetesen – azonban megkonstruálja ezt az etnikai/nemzeti valóságot: különféle módszerek segítségével a képzelt csoportból valóságos, mert „papíron” létező vagy adatok által is körülhatárolható létező entitást kreál. És ezért az ún. operacionalizáló mozzanatért nagyon fontos a népszámlálások módszertanára is kitérni. Kiss Tamás szintén fontosnak tartja az etnikai kategorizáció körüli vélekedéseket felvillantani, de véleményem szerint fontos dolgokról nem ejt szót – noha kétlem, hogy ő maga ezeket ne tudná.

A népszámlálási kérdőíveken szereplő ún. etnikai kérdések valójában egy ország etnopolitikájáról árulkodnak. Ha nyitott, azaz szabadon megválaszolható kérdésként kérdeznak rá, akkor ez azt sugallja: az adott állam bármilyen nemzetiséget/etnikumot elfogad vagy tolerál. Ha zárt, azaz előre megadott kategóriák szerepelnek, arról árulkodik, az állam „szelektál” az etnikumok között: vannak, amelyeket egyértelműen legitimnek fogad el (ezeket meg is nevezik a kérdőíveken), és vannak olyanok, amelyeket mivel

10 Papp Z. Attila: A romániai roma-magyar kötődésű népesség az 1992. és 2002. évi népszámlálási adatok tükrében. *Regio* 2010/1. 96–140.

tételesen nem említenek meg, implicite nem fogad el.¹¹ Ám mindennek komoly hatásai is vannak, amit a szakirodalomban „sorrend- vagy példahatásként” írnak le: kimutatták ugyanis, hogy az Egyesült Államokban és Ausztráliában azok az etnikai csoportok („bélyegek”), amelyek a census-kérdőíveken szerepelnek, olyan nagyságrendű számbeli növekedést mutatnak két összeírás között, amelyeket nem lehet demográfiai jellemzők mentén megmagyarázni.¹²

A kettő között van egy átmeneti ún. „többségcentrikus” megoldás is,¹³ és ezt alkalmazták Romániában 1977-ben, 1992-ben és 2002-ben is, amikor a többségi nemzethez tartozó kategóriát feltüntették, a többieket pedig nem. Ez a módszertani stratégia egyaránt jelzi, hogy ki az „úr a házban”, azaz ki a legitim többség, és utal arra is, hogy névtelenségben elfogadja, vagy éppen implicite illegitimnek, „megtűrtnek” tekinti a többi (kisebbségi) csoportot. E felkínált válaszlehetőségekhez az egyes etnikai/nemzetiségi/anyanyelvi csoportok másképpen viszonyulhatnak – kinek-kinek fájdalomküszöbe, avagy történeti-kontextuális helyzetére vonatkozó interpretációja szerint. Ha egy etnikai kisebbségi csoport (mint például az erdélyi magyar) nagyobbban akar tűnni, akkor minden rendű szószóelőjele mellett érvel, hogy „meg kell vallani identitásunkat”. Ha egy másik etnikai csoport (például a roma) diszkriminatívnak érzékeli helyzetét, akkor minden bizonnyal nem akar etnikailag színt vallani, és vagy (helyi) többségi vagy más csoportidentifikációt jelöl meg.

A 2011. évi népszámlálás bizonyos értelemben változást hozhat, hiszen az etnikai adatgyűjtés nyitott kérdéssel történik, azaz nincs feltüntetve a „román” kategória, azaz a többségnek is etnikailag színt kell vallani. Mivel nem biztos, hogy minden román nemzetiségű/anyanyelvű ad választ e kérdésre, ez elméletileg mindenképpen abban az irányban mutathat, amit más megfontolásból a vitaindító is leszögez, hogy a romániai magyarok számbeli csökkenése ellenére, valószínű részarányuk nem változik lényegesen.

- 11 McKibben, Jerome N.: Racial and ethnic composition. In Siegel, Jacob S. – Swanson, David A. (eds.): *The Methods and Materials of Demography*. Elsevier Academic Press, San Diego, London, 2004, 175–187.
- 12 Edmonston, Barry – Goldstein, Joshua. – Lott, Tamayo, J. (eds.): *Spotlight on Heterogeneity: The Federal Standards for Racial and Ethnic Classification*. National Academy Press, Washington, D.C., 1996.; Skerry, Peter.: *Counting on the Census? Race, Group Identity, and the Evasion of the Politics*. The Brookings Institution, Washington, D.C., 2000.
- 13 Néhány ország vonatkozó módszertanainak áttekintését lásd: Papp Z. Attila: Az etnikai adatgyűjtés módszertana a Magyarországgal szomszédos országok népszámlálásaiban. *Statistikai Szemle* 2010/1. 5–28.

Mindez a népszámlálásnak csak az összeírás szakasza (adatfelvétel), még ezután következik az összesítés, vagy módszertani nyelven az utólagos kódolás kérdése, majd végül pedig a megjelentetett hivatalos adatokban használt kategóriarendszer. Míg 1977-ben a kódolást központilag végezték, az 1992. évi népszámlálástól kezdve a számlálóbiztosokra van bízva, hogy a megadott kategóriák szerint kódolják a válaszokat. Az így kódolt válaszok azonban nem biztos ugyanilyen összesítésekben meg is jelennek a hivatalos adatsorokban. Ahogy a vitaindítóban is olvashatjuk, magyar vonatkozásban a székelyek és csángók regisztrálása váltott ki nagyobb visszhangot, és 2011-ben, új társadalmi kontextusban, e téma újra napirendre került. Kérdés persze, hogy ez mennyire indokolt. A székely és csángó nemzetiséghez való hovatartozást, illetve a székely anyanyelvet 1992-ben is külön kódolták, az összesítésekben azonban nem jelentek meg külön. 2002-ben szintén külön kódolták ezeket az adatokat, az összesítésekben azonban csak a csángó nemzetiség jelent meg külön (szám szerint 1266).

Módszertanilag az azonban még mindenképpen fontos információ, hogy a két utolsó népszámlálás során a nemzetiség/etnikai önbevallás, illetve az anyanyelvre vonatkozó kérdés össze volt kötve. A kérdezőbiztosi útmutatóban ugyanis azt találjuk, hogy annak ellenére, hogy a nemzetiségnek és az anyanyelvnek nem kell egybeesnie, abban az esetben, ha a két kérdés közül az egyikre nem jelöltek meg választ, a biztosnak az utólagos kódolás során mégis úgy kellett kódolni a hiányzó adatot, hogy a két kérdés „paszszoljon”. Magyarán, ha valaki például román nemzetiségét bevallotta, de az anyanyelvi kérdésre nem válaszolt, az utólagos kódolás során román anyanyelvüként rögzítették. Hasonlóképpen fordítva is. És szintén fontos azt is tudni, hogy a román népszámlálás a regionális identitásoknak sem hagy teret, hiszen az útmutatóban szintén rögzítették, ha valaki valamely regionális jelzőt használta (pl. erdélyi) az anyanyelv vagy nemzetiség bevallásakor, akkor azokat „románként” kell kódolni. E módszerekkel valóban a köztes identitások szűrésére törekszik a nemzetállam, és könnyű belátni, hogy ezek a nem román anyanyelvű vagy nemzetiségűek ellenében hatnak.

E „hagyományokat” és módszertani megfontolásokat figyelembe véve a székely identitás regisztrálása körüli viták mondhatni álviták, a román nemzetállam és a Székely Nemzeti Tanács által is generált csapdahelyzet: ha túl sok „székely” lesz, és ezt utólag is így jelentetik meg, akkor értelemszerűen a magyarok száma és részaránya lesz alacsonyabb, ha meg túl kevés, akkor statisztikailag is indokolatlanná válhat bármilyen székely autonómia mellett kardoskodni. Kiutat tényleg az jelenthetné, ha „esszencialista” módon elfogadjuk, székelyek léteznek, de a nemzetiségi/etnikai statisztikai összegzé-

sekben, mint ahogy eddig is, a magyarokhoz sorolják, és ahogy Kiss Tamás is javasolja, a székelyföldi régiót más indikátorok mentén konstruálják meg.

A vitaindító végén a szerző felveti, a magyar állampolgárság megszerzésének lehetősége mi módon hat ki az erdélyi magyarok Románián belüli integrációjára. E kérdésre rendkívül nehéz még válaszolni, hiszen nem tudjuk, mekkora tömegeket fog érinteni, és azt sem lehet tudni, hogy a mindenkori román és magyar aktuálpolitika, hogyan fog e kérdéshez viszonyulni. Az azonban kétségtelen, hogy az anyaországhoz való jogi becsatolás felgyorsíthatja az odairányuló időszakos migrációt vagy végleges kivándorlást, amelynek következtében az erdélyi magyarság (de a többi hatuma¹⁴) demográfiai perspektívái is csökkennek, az anyaországé pedig kisebb mértékben romlik. Igaz, itt nagyfokú asszimetria is van: egy százezres növekmény az anyaországban szinte észre sem vehető, míg ugyanekkora lélekszám csökkenés Erdélyben már igencsak érezhető, a többi határon túli magyar közösségről nem is beszélve. A román és a magyar nemzetállam ugyan jól jár, de az erdélyi magyar kisközösségek demográfiai erőforrásai apadnak, miközben – ahogy a vitaindító is leszögezi – közösségi integrációját, intézményrendszerét stb. pedig enyhén szólva is újra kell gondolni.

Utolsó megjegyzésünk szóhasználatra vonatkozik, de valójában Kiss Tamás írásának tudományszemléletéről árulkodik. Itt is ellentmondást vélhetünk felfedezni, hiszen miközben a szerző – nagyon helyesen – tárgyalja a népszámlálások során alkalmazott etnikai kategóriák történeti kontextusait, és az új népszámlálást és esetleges identitáspolitikai következményeit is e keretben javasolja végiggondolni, addig e keretből mintegy kilépve rögtön melléteszi „a valóságot”, azaz a kikövetkeztethető állításokat rögtön ütközteti „a valósággal”. Ezzel önmagában nem lenne gond, csak hogy ha elismerjük, hogy a népszámlálás egyfajta világot kreál, akkor azzal is tudatában kell lennünk, hogy a „társadalmi valóság” is konstruált. A mi valóságunk is hagyományok, diskurzusok, intézmények vagy paradigmák által kreált „valóságok” – nem „a Valóság”, hanem egyik valóság, amit különféle okoknak köszönhetően (önmagunknak) elhiszünk. Csak hogy Kissnél minduntalan felbukkan a már említett normatív álláspont, amely saját valóságát cáfolhatatlan és kizáró jellegüként tételezi. Ebből a habitusból eredeztethetők az olyan mondatok, mint: „Ha a társadalmi valóság felől közelítünk, román-magyar relációban azért nem tartom a kettős kötődések regisztrációját célravezetőnek, mert...”; „...a kijelentés mégsem áll távol a valóságtól. Vagy legalábbis valóság-közelibb, mint azok a kijelentések...” Vagy például a ma-

14 A „határon túli magyar” kifejezés rövidítése.

gyar közösség már említett befogadóbb meghatározására véleménye szerint „szükség lenne”, azonban ezt úgy kellene kialakítani, „hogy a társadalmi valóságnak is megfeleljen.” E tudományszemlélete, stílusa következtében Kiss írásában – minden látszat és szakirodalmi hivatkozás ellenére – az alternatív valóságképeknek gyakorlatilag nem sok helyük van, hiszen gyakran összemosódnak a normatív állítások és a tudományosnak szánt meglátások. De lehet, mindez csak műfaji, a vitaindítóban szándékosan vállalt provokatív stílus lenyomatai. És termékeny is – lám, jóval rövidebbre tervezett hozzászólásom is mily hosszúra sikeredett, amit ezúttal is köszönök neki.